

28. marts 2025 /

TOMS ČEVĒRS

Teātra kritiķis

BLANŠA ZEM RIETOŠAS SAULES

RECENZĪJA PAR LATVIJAS NACĪONĀLĀ TEĀTRA IZRĀDI "ILGU TRAMVAJS" PĒTERA KRĪLOVA REŽIJĀ

Ir lomas, kuras šķiet aktierim kā uzrakstītas. Tā būtu vieglprātīgi garām palaista satriecoša līdzpārdzīvojuma pieredze, ja Blanšai Dibuā un Maijai Doveikai nebūtu dota iespēja satikties. Aktrisei ir visas skatītāju priekšstatos noglabātās Tenesija Viljamsa lugas "Ilgu tramvajs" galvenās varones īpašības – trausls augums, grācija, iznesība un ar kādu manierīgi žestu vai acu skatienu, kas ietiecas bezdibenī, ieskicēts viegli neraistēnisks skatuves temperaments. Tas signalizē par varones rūgto pieredzi, met garas ēnas uz šodien un, visticamāk, iznīcinās viņas rītdienu. Aktrisei ir arī krietni vairāk par Blanšas trīsdemīt gadiem, lai gan viņa vēl aizvien varētu spēlēt jaunietes.

Tādēļ nav tālu jāmeklē atbilde, kādēļ Latvijas Nacionālajā teātrī Jaunās zāles taustāmajā tuvplānā Pēteris Krilovs, kuram ir vērā ņemama pieredze amerikāņu dramaturģijas radošā izpētē, ir aicināts iestudēt tieši šo lugu un tieši tagad. Likmes ir augstas, un arī prasības – visaugstākās.

Savu dzīves fiasko maldīgi atstājusi citā tramvaja pieturā, māsas Stellas un viņas vīra pieticīgajā strādnieku mitekļī pagātnes rēgu vajātā Blanša neierodas, augstprātīgi saslietu degunu, drīzāk – nezināmā gaidu raisītā nedrošībā, šauboties par to, vai šeit varētu rast kādu brīdi miera, par to, kā paskaidros lepno dzimtas māju zaudēšanu, savu trūkumu un pēkšņo ierašanos, jo kāds noteikti pavaicās. Aiz saulesbrillēm viņa ar grūtībām slēpj tramīgas, aizdomu pilnas acis, kurās atspoguļotos viņas jūtīgās personības sadursme ar privātās dzīves pārdzīvojumiem, kas pārbaudījuši viņas izturības robežas.

Sastopoties ar svaini Stenliju, kurš nav radis izvēlēties izteicienus un neplāno mainīt ikdienas paradumus neparastās viešņas ierašanās dēļ, Blanša burtiski iesviļas cīņas azartā, it kā sajūtot sen aizmirstu asins garšu uz mēles. Viņas apzināti izaicinošajā uzvedībā un runā nav paš aizsardzības, bet gan frontāls uzbrukums. Viņa ir pilnīgi pārliecināta par savu uzvaru, jo pretēji savas biogrāfijas faktiem rada iespaidu, ka līdz šim ir atļāvusies jebkādos izgājienus, nerēķinoties ar sekām. Aktrise ar izcilu precizitāti servē pa pretinieku, kuram gan arī nav nekādu ilūziju par oponenti. Jēkabs Reinis vīrišķīgo Stenliju, kā jau pierasts neskaitāmās šīs lomas interpretācijās, rāda stereotipiski patriarhālu, skarbu, pat vardarbīgu, bet vienlaikus tiešu, nevis trulu. Viņš nav aprobežots, jo saskata un novērtē likumsakarības, lai kontrolētu situāciju savā teritorijā. Viņš visādā ziņā ir tieši pretējs sievas māsas sen zaudētajam vīram, kuru viņa joprojām sauc par zēnu. Šajā versijā Stenlijs un Blanša ir līdzvērtīgi pretinieki, kuru strīdu varētu atrisināt tikai fizisks pārspēks.

Par spīti visam šī Blanša gribētu atrasties māsas vietā, jo sevišķi tādēļ, ka apzinās – pat vecāka būdama, viņa ir izskatīgāka, noslēpumaināka, iekārojamāka, un šajā brīdī pati sev riebjas, jo attālinās no mērķtiecīgi idealizētajām jaunības šķīstajām atmiņām un pietuvojas pēdējo gadu pagrimušajam dzīvesveidam, kas aizvadīts apšaubāmos lokālos atkarībā no svešu vīriešu dāsnuma.

Tradicionāli Blanšas lomas atveidotāju meistarība, šķiet, slēpusies spējā maldināt skatītāju par to, kurā brīdī viņa veikli manipulē pat ar tiem, kas vēl viņai labu, un kurā – ir nolikusi malā izdzīvošanai uztrītos ieročus, par to, kurā brīdī viņas psihe vairs neztur sasprindzinājumu, ja vien arī tā nav kārtējā izlikšanās.

Maija Doveika neiet pa iepriekš ieprogrammētu ceļu, vienlaikus riskējot pazaudēt tēla viengabalainību. Viņas varone ir ļoti dzīva, kā tikai nepiespiestā ikdienā tas būtu iespējams – uzspēlēta vitalitāte, kad Blanša cenšas izgrozīties no neērtam situācijām, mijas ar dvēseles atklāsmēm, kad viņa uztraucas par māsu, kura pazemīgi pacieš vīra stingro roku, un kad stāsta savam mērķtiecīgi lenktajam līgavainim par sāpīgākajiem negodīgā likteņa sitieniem. Blanšas gaisīgais tēls spilgti kontrastē ar Janas Ļisovas pragmatisko, bet sirsnīgo Stellu, kura pretstatā mātai neizkustināma spēj nostāvēt ar abām kājām uz zemes. Blanšas apzinātās un nevilšās provokācijas viņa iztur nesalaužama ar ticību labajam un dzīves īstenībā balstītu peticību.

Tādēļ Blanšas atveidā iederas galēji dvēseles stāvokļi un aktrise drosmīgi sabiezina krāsas, apzināti nolecot no prognozējamā lomas zīmējuma sāņus, bet īsi pirms sabrukuma izmantotie rupji teatrālie spēles paņēmieni ir visai diskutabli.

Par spīti tam, ka neviens jau nevar prognozēt, kad pagātnes traumas pārņems realitātes izjūtu, un arī tam, ka Miča atraidījums ir viņas pēdējo nākotnes izredžu neatgriezenisks gals, šoreiz varones psiholoģiskais un simboliskais lūzums ir visai mehānisks, un atklāts paliek jautājums, vai pārdrošā izvēle ir attaisnojies...

Blanša nepārprotami ir varone tūkstošveide, alkohola apskurbināta, turklāt uz prāta gaismas zaudēšanas robežas, tādēļ būtībā jebkādi izteiksmes līdzekļi pat izteikti psiholoģiskā lugas lasījumā būtu pieņemami. Un subjektīvi atšķirīga gaumes izjūta, bez šaubām, nevar būt par mākslas darba kvalitātes kritēriju. Taču nevar arī noliegt, ka šajās ārprāta ainās, kurām režisors neapdomīgi ir ļāvis ielgt, pazeminās izrādes temperatūra un atslābinās spriedze. Un kāds kritiskāks mājiens no malas, visticamāk, aktrises vienpersoniski veidotajā tēlā būtu nācis tikai par labu.

Likumsakarīgi arī vienai no būtiskākajām lugas mizanscēnam, kurā Blanšu gaida pēdējais trieciens, Stenlijam fiziski salaužot viņas pretestību un reizē ar to arī garu, paradoksālā kārtā vairs nav izšķirošas nozīmes turpmākā sižeta virzībā. Turklāt rodas iespāids, ka Stenlijs ir aicināts izpildīt kāda cita piespriestu sodu, nevis izmanto sievas prombūtni, lai radikāliem līdzekļiem atrisinātu pašā virstošo konfliktu starp iekāri, aizvainojumu un bezcerīgajiem pūliņiem Blanšu beidzot nolikt pie vietas. Šāds Blanšas traktējums atvieglo arī izrādes fināla uztveri, jo ir nepārprotami skaidrs, ka psihiatrs ir jāizsauc, jo Blanša no kaitinoša rutinētās sadzīves traucēkļa var kļūt par reālu draudu apkārtējo drošībai un citādi "normāla" dzīve šai ģimenei, kurā nu ir ienācis mazulis, vairs nebūs iespējama.

Par spīti tam radošajai komandai ir izdevies radīt vielisku atmosfēru, kur liela nozīme Aleksandra Tomasa Matjussona dzīvajā izpildītajai klaviermūzikai. Turklāt periodiski viņš pagūst arī pievienoties pārējiem vīriem turpat pie kāršu galda. Te laiku sit arī Gundara Grasberga neveiklais, lādzīgais romantiķis Mičs, kurš negribot ļimst pie gaistošās Blanšas kājām. Un līdz pēdējam viņš nožēlo, ka atteicies no viņa savu iesīkstējušo aizspriedumu dēļ, vīlies savā paštaisnajā dzīves izjūtā. Viņu sarunas un izskaidrošanās atgādina par abu aktieru lielisko partnerību, kas vērojama arī Antigones un Kreona neaizmirstami spriegajā divkaujā.

Nav dzirdēts, ka šīs drāmas iestudējumos zālē tik daudz smietos. Bet tas ir labi, jo parāda cilvēcisko attiecību neviennozīmību, īso soli no laimes līdz skumjām, no laiskas aizmīšanās līdz ārdošai trauksmei. Skatuviskā darbība ir intensīva, dialogiem no vārdu cīņas skatītāju acu priekšā nereti pāraugot fiziskā konfrontācijā. Brīžam no tiesas izrāde rit kā miesā ietriekts nazis, kuru lēnām kāds velk pa brūci uz leju, ļaujoties dramaturga savērtajām raksturu sadursmēm.

Kristīnes Abikas scenogrāfiskais risinājums, kur interjera elementi salasītā kombinācijā liecina par šī mitekļa saimnieku šauru rocību, un Lienītes Slišānes dažādu gaismas avotu izmantojums rada naturālistiskas vides iespaidu, kam vajadzētu sabalsoties ar varoņu jūtu dokumentālo patiesumu, taču spēles telpas iekārtojums ar funkcionāli atbrīvoto laukumu centrā, kuram pa perimetru izkārtotas darbības ligzdas, ar izdomu neizceļas. Arī kostīmi visai aptuveni iezīmē pagājušā gadsimta vidus amerikāņu laiktelpu. Turpretī Blanšas garderobe *a priori* pieprasa sevišķu uzmanību, jo tas ir pēdējais viņas aristokrātiskās izcelsmes

pierādījumus. Starp Kristīnes Abikas koķeti elegantajiem kostīmiem, kur aktrises slaidā auguma aprises apspēlē kontrastējošas krāsas un formas, izceļas *art deco* stila vaļīgā rītakleita, iespējams, Blanšas agrās jaunības atblāzma.

Neraugoties ne uz ko, izrāde, kas ilgst vairāk par trim ar pusi stundām, paskrien vienā elpas vilcienā. Lai gan iestudējums ir bez pretenzijām uz kādu sevišķu aktualitāti, kontekstu vai pārsteidzošu interpretāciju, stāsts par izlikšanos un lietu patiesās dabas pieņemšanu, par spēju sadzīvot ar realitāti un vēlēšanos to mainīt, lai vai kāda būtu cena, kas maksājama, par savas vietas apzināšanos un par mēģinājumu līdz tai aizsniegties vai tajā noturēties acīmredzot ir atpazīstams joprojām.

Sagaidot izrādes finālu, telpā caur žalūzijām izspraucas, uzplaiksnī un atkal izdziest austošas, bet, visticamāk, jau rietošas saules stari. Tramvaja kaislīgo slīdēšanu pa tveices sakarsētām sliedēm burtiski pārņem auļojoša vilciena iznīcinošās skaņas, tam traucoties pār sodrēju klātajiem gulšņiem.